

that the complex of applied research methods should be sufficiently stable and convincing that the use of additional techniques and methods could not affect the basic results of scientific research. At the same time, the process of forming the methods of studying legal categories is complicated by their relationship with individual, subjective relations and motivations, as well as with relations between interpersonal, collective, since each individual adapts to those conditions that are formed at a certain point in society. At the same time, one should not forget that legal categories belong to symmetrical contradictions and reflect the unity of opposites in society.

Taking into account the above, it can be argued that the mentioned categories, in addition to the general scientific methods of knowledge (analysis and synthesis, induction and deduction, etc.), are characterized by a set of special research methods. In addition, it should be noted that the legal categories are dialectically interconnected and have equal impact on the processes of social life. They interact in the form of struggle, opposition and complementarity and aim at achieving certain goals of the subjects – it counteracts their coexistence. It is the principle of equal coexistence of these categories that ensures the symmetry of their interaction, which is inherent in democratic regimes in a state-organized society. Violation of the principle of equality of such contradictions can lead to excessive asymmetry of their existence in a society typical of undemocratic political regimes.

Key words: *methodology, methodological tools, scientific research, scientific categories.*

УДК 340.1

Т. І. ТАРАХОНИЧ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН: ЧИННИКИ ВПЛИВУ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті охарактеризовано підходи до розуміння таких важливих категорій юридичної науки, як правове регулювання. Узагальнено існуючі наукові підходи та виокремлено критерії класифікації чинників, які впливають на ефективність правового регулювання та дієвість його механізму. Також виокремлено та охарактеризовано напрями удосконалення правового регулювання.

Ключові слова: *правове регулювання, механізм правового регулювання, правова реформа, чинники у правовому регулюванні, напрями впливу на процес правового регулювання, правове прогнозування, правовий моніторинг.*

Тарахонич Т. И. Правовое регулирование в условиях социальных изменений: факторы влияния и направления усовершенствования

В статье дана характеристика подходов к пониманию таких значимых категорий юридической науки, как правовое регулирование. Обобщены существующие научные подходы и выделены критерии классификации факторов, влияющих на эффективность правового регулирования. А также выделены и охарактеризованы направления усовершенствования правового регулирования.

Ключевые слова: *правовое регулирование, механизм правового регулирования, правовая реформа, факторы в правовом регулировании, направления влияния на процесс правового регулирования, правовое прогнозирование, правовой мониторинг.*

Tarahonich T. I. Legal regulation in the conditions of social changes: factors of influence and directions of improvement

The article describes approaches to understanding such important categories of legal science as legal regulation. The existing scientific approaches are generalized and criteria for the classification of factors influencing the effectiveness of legal regulation and the effectiveness of its mechanism are singled out. Also highlighted and characterized are areas for improving legal regulation.

Key words: *legal regulation, mechanism of legal regulation, legal reform, factors of legal regulation, directions of influence on the process of legal regulation, legal forecasting, legal monitoring.*

Сучасне суспільство розвивається стрімкими темпами, у ньому відбуваються численні зміни, що впливають на процеси в державі та правовій системі. З'являються принципово нові та реформуються існуючі державно-правові та соціальні інститути. Поряд з цим загострюються питання ефективності правового регулювання, виникає потреба в нових напрямках правового регулювання та з'являється необхідність здійснення правової реформи в різних сферах суспільного життя. На думку вітчизняних учених, трансформаційний період розвитку суспільства, а саме перетворення (реформування) багатьох сфер його розвитку безпосередньо відображається і на явищі правоутворення, яке, з одного боку, є засобом модернізації (перетворення) суспільства шляхом створення правових норм, а з другого – об'єктом системи соціальних перетворень відповідно до вимог рівня розвитку суспільства та міжнародних стандартів¹. Зазначене свідчить про актуальність даної проблеми та необхідність здійснення наукового пошуку в цій сфері.

Окремі аспекти щодо чинників впливу та напрямів удосконалення правового регулювання досліджувались у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, про що свідчать праці: С. С. Алексєєва, В. Д. Бабкіна, С. В. Бобровник, Є. В. Бурлая, С. Д. Гусарева, Т. О. Дідича, М. І. Козюбри, О. І. Левченкова, Н. М. Оніщенко, І. І. Онищука, Н. М. Пархоменко, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, О. В. Сидорової, М. В. Старинського, О. Д. Тихомирова, М. О. Теплока, О. І. Ющика та ін.

Метою даної статті є отримання об'єктивних знань щодо чинників і напрямів удосконалення правового регулювання та його механізму.

Процеси інтеграції у світове європейське співтовариство, здійснення системних перетворень у межах держави, потребують переосмислення традиційних положень вітчизняної юридичної науки щодо сукупності чинників, які впливають на процес правового регулювання та його механізму.

У тлумачному словнику термін «чинник» розглядається як умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища тощо². Вітчизняні вчені підкреслюють, що чинниками впливу на правове регулювання та його механізм слід вважати будь-які з них, що спонукають суб'єкта правотворчості до прийняття правових норм³.

Слід зазначити, що чинники, які впливають на процес правового регулювання та дієвість його механізму, є сукупністю складових, які можуть бути класифіковані за певними критеріями. Залежно від ступеня їх впливу на характер і зміст правового регулювання розрізняють основні та другорядні. Основні зумовлюють виникнення проблемної ситуації, яка потребує врегулювання, і впливають на зміст правотворчої діяльності. Чинники, які належать до дру-

горядних, пов'язані із забезпеченням належних умов для здійснення процесу діяльності з напрацювання тактичних і стратегічних рішень. У свою чергу основні за сутністю та особливостями виникнення поділяються на основні об'єктивні та основні суб'єктивні чинники⁴. На нашу думку, до основних слід віднести такі чинники, як: готовність суспільства до змін, необхідність закріплення в праві інтересів та потреб різних суб'єктів, наявність волі законодавця вносити певні зміни, вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів, які іноді потребують прийняття непопулярних рішень. Серед цих чинників значну суперечливість в оцінках викликають процеси глобалізації та інтеграції. Вітчизняні вчені розглядають процеси глобалізації (глобалізаційні процеси) як систему процесів загальносвітового характеру, що виникають у різноманітних сферах суспільного життя, є взаємопов'язаними та взаємозумовленими, слугують причиною або ж є наслідком глобалізації, тобто виникають унаслідок світових взаємозв'язків або ж породжують взаємодію між суб'єктами глобалізаційних відносин⁵. Серед сфер дії глобалізаційних процесів важливе місце відводиться правовій сфері. Даний вплив має як позитивні, так і негативні наслідки, міждержавну та галузеву спрямованість. Серед позитивних наслідків глобалізаційних процесів у правовій сфері можна назвати створення єдиного правового простору, гармонізацію законодавства, що здійснюється за допомогою таких способів, як адаптація, імплементація, стандартизація, а також за необхідності здійснення уніфікації норм права в різних групах суспільних відносин, на різних рівнях міжнародних відносин. Уніфікація законодавства може здійснюватись перед процесом гармонізації.

Н. М. Пархоменко підкреслює, що уніфікація права (франц. *unification*, від лат. *unus* – один і *facere* – робити) – процес приведення чинного права до єдиної системи, усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин. Зумовлена ускладненням суспільного життя і розвитком суспільних відносин. Стосується як правотворчості, так і правозастосування⁶.

Неосновні чинники переважно мають доповнюючий характер та суттєво не впливають на процес правового регулювання та дію його механізму.

У цьому контексті цікавою є думка вчених, які об'єктивні та суб'єктивні чинники розглядають як самостійні, виокремлюючи поряд із зазначеними інші критерії класифікації, а саме: залежно від виду впливу – позитивні, які сприяють покращенню системи права, появи більш якісних досконалих законів, інших нормативно-правових актів, нормативних договорів, що сприяють ліквідації правотворчих та інших помилок, та чинники, які перешкоджають зазначеному процесу (негативні чинники)⁷.

Дану думку поділяє Н. М. Пархоменко, виокремлюючи конструктивні та деструктивні чинники, які впливають на ефективність правового регулювання та його механізм. Вчена зазначає, що існує деструктивний підхід, сутність якого полягає у пошуку засобів виправлення наслідків негативного становища або його окремих недоліків, що є, по суті, непродуктивним шляхом. Конструктивний підхід вимагає з'ясування насамперед причин, які призвели до неефективності або низької ефективності регулювання тих чи інших суспільних відносин, пошуку рішення, розробки плану дій та їх реалізації⁸.

На нашу думку, поряд із зазначеними чинниками слід також виокремити за спрямованістю зовнішні та внутрішні, які справляють вплив на процес правового регулювання та дію його механізму. До зовнішніх чинників належать: глобалізаційні та євроінтеграційні процеси, які мають місце в світі, геополітичні зміни, діяльність міжнародних неурядових організацій та ін. Серед внутрішніх чинників впливу слід виокремити такі: рівень розвитку громадянського суспільства та його інститутів, традиції та менталітет даної держави, спрямованість правової політики, орієнтованої на використання різних типів правового регулювання, роль і значення суспільної думки, врахування інтересів та потреб суспільства загалом та окремих його суб'єктів, формування концепції правового регулювання та використання дієвого інструментарію в процесі правового регулювання, забезпечення наукової обґрунтованості, своєчасності, якості та ефективності законів, системної узгодженості законів і підзаконних актів, забезпечення ефективності правових та організаційно-управлінських форм діяльності держави, ефективне функціонування механізму правотворчості, правового регулювання та правозастосування тощо⁹. Даний поділ чинників є умовним, оскільки вони тісно переплітаються, є взаємопов'язаними та впливають на ефективність правового регулювання.

У цьому контексті чинники впливу на суспільні відносини залежно від сфери дії можуть мати політичний, економічний, соціальний, інформаційний, культурний, духовний характер тощо.

Зарубіжні вчені підкреслюють, що аналіз чинників, які впливають на ефективність комплексного правового регулювання, надають можливість дійти обґрунтованого висновку про те, що не окремі чинники відіграють визначальну роль у формуванні ефективної моделі комплексних правових утворень, а їх комплекс, оскільки ці чинники взаємопов'язані між собою і наслідки їх впливу на комплексне правове регулювання однаково важливі¹⁰.

З огляду на зазначене можна дійти висновку, що забезпечення ефективності правового регулювання, дієвості його механізму вимагає врахування обґрунтованих теорією та підтверджених практикою чинників, які впливають на даний процес. У сучасний період ця проблема набуває і практичного значення, оскільки від ефективності правового регулювання залежить і дієвість тих процесів, які відбуваються на суспільному та державному рівнях.

Важливим аспектом аналізу правового регулювання та його механізму є напрями його вдосконалення.

Ключовою складовою розвитку державності та правової сфери є здійснення правової реформи. При цьому ключовою складовою розв'язання даної проблеми є залучення наукового потенціалу з метою формування наукової моделі здійснення правової реформи. На думку Н. М. Пархоменко, предметом правової реформи є те, що підлягає перетворенню, зміні, удосконаленню і в нашому випадку – це право. Вчена проводить паралель між типами праворозуміння та поняттям права, виокремлюючи два підходи, згідно з якими право – це сукупність норм права і право – це сукупність елементів, які охоплюються поняттям «правова система», а саме: система права, система законодавства, правова культура, правова свідомість, правопорядок тощо.

Відповідно змінюється зміст правової реформи, яку в першому випадку можна розглядати як удосконалення чинного законодавства, в другому – як систему заходів, спрямованих на перетворення всіх елементів правової системи¹¹.

Аналізуючи дану проблему, слід звернути увагу на якість самого закону як основного найважливішого джерела права. Якість закону не в останню чергу залежить від того, наскільки в його змісті врахована необхідність регулювання відповідних суспільних відносин та чи правильно цей зміст визначений з позиції вимог юридичної техніки. Крім того, на ефективність дії закону істотно впливає ще один чинник – введення закону в дію, тобто механізм втілення закону в життя, забезпечення його реального впливу на суспільні відносини¹².

Якість норми права з точки зору соціального ракурсу – це її здатність чітко обумовлювати цілі правового регулювання, максимально враховувати суспільні, групові, індивідуальні потреби та інтереси, забезпечувати відповідність між обраними способами правового регулювання та формами реалізації норм права. З юридичної точки зору, важливе значення відводиться конституційності, системності, прямій дії, техніко-юридичній досконалості прийнятого законодавства.

Зазначене свідчить, що створення правового закону є одним із важливих засобів у структурі механізму правового регулювання. Він повинен відповідати правовій природі суспільних відносин, загальносоціальній сутності права, бути результатом поєднання закону з правом, з його загальнонародськими принципами, адекватними суверенній волі народу, як результат усвідомлення загальнонародських цінностей на основі ідеології громадянського суспільства та демократичної, соціальної, правової держави.

На жаль, реалії свідчать, що дана проблема не розв'язання повною мірою, оскільки прийняті закони не завжди відповідають рівню розвитку суспільних відносин, більшою мірою відображають інтереси та потреби окремої групи суспільства, доволі часто вони характеризуються колізійністю, декларативністю тощо. Юридіко-технічні недоліки, що мають місце в процесі правотворчої діяльності та реалізації норм права, істотно знижують ефективність відповідних норм. А тому увага повинна бути приділена юридичній техніці як важливому чиннику ефективності механізму правового регулювання¹³.

Ю. О. Тихомиров зазначає, що аналіз ефективності дії закону повинен здійснюватись з точки зору його аналізу як багатогранного явища, починаючи з вивчення соціальної дійсності, найбільш типових ситуацій застосування закону, що дасть змогу виявити тенденції та чинники, які позитивно чи негативно впливатимуть на дію норми закону, виправданим є аналіз ефективності законодавчого інституту, вивчення закону в цілому з урахуванням специфіки регульованих ним відносин, оцінка ефективності законодавства в тій чи іншій сфері суспільного життя, важливе значення має також аналіз впливу норми закону на особистість, соціальні спільноти, на державні та громадські організації, сприяти реалізації норм закону¹⁴.

Серед напрямів, які впливають на процес правового регулювання та його ефективність, важливе місце відводиться правовому прогнозуванню. У науковій літературі ведеться дискусія щодо співвідношення правового прогнозування та правового передбачення. Більшість учених схильні розглядати передбачення як більш загальне поняття, у межах якого має місце прогнозування. Так,

О. І. Левченков, аналізуючи співвідношення правового передбачення та правового прогнозування, зазначає, що, по-перше, воно ширше за обсягом і змістовніше, ніж поняття «правове прогнозування». По-друге, результат прогнозування – це те, що, можливо, буде. Результат передбачення – це те, що відбудеться¹⁵.

Також важливим напрямом удосконалення механізму правового регулювання є врахування ресурсозабезпеченості тих норм, що приймаються. За рівних умов більш ефективними вважаються ті засоби правового регулювання, які дають змогу вирішувати відповідні соціальні завдання в коротший проміжок часу із залученням меншої кількості людських та матеріальних ресурсів¹⁶.

Серед напрямів удосконалення механізму правового регулювання можна виокремити також здійснення правового моніторингу, який використовує різні засоби та методи дослідження та спрямований на аналіз і оцінку ситуації в правовій сфері. І. І. Онищук зазначає, що отримані в результаті правового моніторингу факти також мають свої особливості. Йдеться про найважливіші характеристики процесу вироблення дійсних знань, які формуються у результаті емпіричного пізнання та є фіксацією його результатів¹⁷.

У процесі функціонування різноманітних засобів у структурі механізму правового регулювання важлива роль відводиться тим засобам, які перебувають поза сферою правового регулювання та отримали назву «правові форми діяльності держави». В юридичній літературі виокремлюються основні форми діяльності держави (правотворча, установча, правоохоронна, правозастосовна, контрольно-наглядова) та зазначається, що правова форма діяльності – це організаційно-управлінська форма діяльності уповноважених на те суб'єктів, завжди пов'язана зі здійсненням юридично значущих дій (розглядом юридичних справ) у порядку, визначеному законом¹⁸. Поряд з правовими виокремлюються неправові форми діяльності держави, в яких правом регламентується лише загальна процедура здійснення організаційних дій (технічно-виконавча, організаційно-підготовча тощо).

Важлива роль у вдосконаленні механізму правового регулювання належить механізму правозастосування, під яким у юридичній літературі розуміють систему правових засобів, що здатна забезпечити вплив, контроль суспільства за державою¹⁹.

Узагальнюючи, слід підкреслити, що удосконалення механізму правового регулювання вимагає врахування розроблених теорією та підтверджених практикою вимог, а саме: ціннісна орієнтація права шляхом узгодження специфічних інтересів, наукова обґрунтованість та належна зумовленість якості та ефективності закону, системна узгодженість законів та підзаконних актів, забезпечення формування та функціонування правового закону та організаційно-управлінських форм діяльності уповноважених на те суб'єктів, ефективне функціонування механізму правозастосування та механізму правового регулювання тощо.

1. Дідич Т. О. Правотворчі засади стабілізації розвитку суспільства // *Правова держава*. Вип. 21. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. С. 143.
2. *Словник української мови*: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 10, 1979. С. 553.
3. *Старинський М. В.* Проблеми та перспективи правового регулювання валютних відносин в Україні: монографія. Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2015.

С. 261. **4.** *Старинський М. В.* Указ. Праця. С. 262–263. **5.** *Стеценко С. Г., Васечко Л. О.* Глобалізація та право: національний вимір: монографія. Київ: Атіка, 2011. С. 20. **6.** *Пархоменко Н. М.* Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види // Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 339. **7.** *Осітов М. Ю.* Понятие и соотношение правового регулирования и правотворчества: монографія. Москва: Изд. СГУ, 2010. С. 158–159. **8.** *Пархоменко Н. М.* Деструктивні чинники у правовому регулюванні // Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах. Вип 7. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. С. 29. **9.** *Тарахонич Т. І.* Фактори впливу на процес правового регулювання: сучасні тенденції // Zbornik prispjevov z medzinárodnej konferencie “Právna veda a prax: vyzvy modernych europskych integracnych procesov”(27–28 novtmra 2015) / Vydal: Paneuropska vysoka skola, Fakulta prava, Bratislava. 2015. s. 100–102. **10.** *Сидорова Е. В.* Комплексное правовое регулирование: монографія. Москва: ЮСТИЦИЯ, 2015. С. 224. **11.** *Пархоменко Н. М.* Концептуальні засади правової реформи (окремі аспекти) // VIII Міжнародна науково-практична конференція «Правова реформа: концепція, мета, впровадження»: до 85-річчя академіка НАПрН України Ярославни Шевченко (Київ, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 23 листопада 2017 р.). С. 331. **12.** *Теплюк М. О.* Теоретико-правові основи введення закону в дію: монографія. Київ: Парламентське вид-во, 2013. С. 5. **13.** *Тарахонич Т. І.* Напрями удосконалення механізму правового регулювання // Сучасні проблеми правової системи України: матеріали II Міжнародної наук. практ. конф. (м. Київ, 28 жовтня 2010 р.). Вип. 2. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2010. С. 25–26. **14.** *Тихомиров Ю. А.* Теория закона. Москва: Наука, 1982. С. 250–252. **15.** *Левченков О. І.* Проблеми правового регулювання суспільних відносин: загальнотеоретичні аспекти: монографія; МВС України, Луган. Держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 199. **16.** *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юрид. вищих навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін., за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 223–224. **17.** *Онщик І. І.* Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики: монографія. Івано-Франківськ – Дрогобич: Коло, 2017. С. 36. **18.** *Білозьоров Є. В., Гіда С. О., Завальний А. М. та ін.* Актуальні проблеми теорії держави та права: навчальний посібник; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2010. С. 105–106. **19.** *Завадская Л. Н.* Механизм реализации права. Москва: Наука, 1992. С. 17.*

Tarahonich T. I. Legal regulation in the conditions of social changes: factors of influence and directions of improvement

The purpose of this article is to obtain objective knowledge about the factors and directions of improving the legal regulation and its mechanism.

The processes of integration into the global European community, the implementation of systemic transformations within the state, provided an opportunity to rethink the traditional provisions of the domestic legal science with respect to a combination of factors that affect the process of legal regulation and directions for its improvement.

It is substantiated that the factors are a set of conditions affecting the process of legal regulation and the effectiveness of its mechanism. The existing scientific approaches are generalized and criteria of classification of factors in legal regulation are singled out. The main and secondary factors are identified, depending on the degree of their influence on the nature and content of legal regulation. The general characteristics of the main and minor factors are given. It is noted that the main factors are divided into objective and subjective. Also attention is drawn to debatable aspects of these classification criteria. Constructive and destructive factors are identified and characterized, both external and internal, which affect the effectiveness of legal regulation and its mechanism.

It is emphasized that an important aspect of the analysis of legal regulation and its mechanism are the directions of its improvement. At the same time, one of the important aspects of solving this problem is to attract scientific potential with the aim of forming a scientific model for the implementation of legal reform.

Analyzing this problem, attention is paid to the quality of the law itself, as the main source of law. The quality of the norm of law is characterized from a social viewpoint as its ability to clearly specify the objectives of legal regulation, to take into account public, group, individual needs and interests as much as possible, to ensure compliance between the chosen methods of legal regulation and the forms of implementation of the norms of law.

Among the directions that affect the process of legal regulation and its effectiveness, an important place is given to legal forecasting and legal monitoring. In the structure of the functioning of the mechanism of legal regulation among its other means, an important role is also recognized of means that are beyond the scope of legal regulation and have been called the legal forms of state activity.

Key words: *legal regulation, mechanism of legal regulation, legal reform, factors of legal regulation, directions of influence on the process of legal regulation, legal forecasting, legal monitoring.*

УДК 340.12

О. Л. БОГІНІЧ,
кандидат юридичних наук

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ: УРОКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті аналізуються окремі питання стану громадянського суспільства України як перед Революцією гідності, так і після неї. Досліджуються проблеми взаємовідносин між державою та громадянським суспільством. Зазначаються причини його кризового стану після Революції гідності та визначаються шляхи виходу з цього становища.

Ключові слова: *громадянське суспільство, держава, демократія, права людини, соціальна аномія, державна мова, контроль.*

Богинич О. Л. Гражданское общество Украины после Революции Достоинства: уроки и перспективы

В статье анализируются отдельные вопросы состояния гражданского общества Украины как перед Революцией достоинства, так и после нее. Исследуются проблемы взаимоотношений между государством и гражданским обществом. Указываются причины его кризисного состояния после Революции достоинства и определяются пути выхода из этого положения.

Ключевые слова: *гражданское общество, государство, демократия, права человека, социальная аномия, государственный язык, контроль.*

Boginich O. L. Civil society in Ukraine after the revolution of Dignity: lessons and prospects

The article analyses certain issues of the state of civil society in Ukraine before the Revolution of Dignity, and after it. The problems of relations between the state and civil society are